

3. *Стаття 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: стандарти застосування при здійсненні правосуддя* / Н. Ахтирська, В. Філатов, Т. Фулей, Х. Хембах. – К. : Істина, 2011. – С. 14.

4. *Рішення у справі «Гуренка проти України» (Gurenka v. Ukraine)* від 6 вересня 2005 року, заява № 61406/00.

5. *Див., напр.: Engel and others v. the Netherlands*, рішення від 8 червня 1976 р., Серія А № 22, пп. 82–83; *Öztürk v. Germany*, рішення від 21 лютого 1984 р., Серія А № 73, пп. 48–50; *Escoubet v. Belgium* рішення [GC], № 26780/95, п. 32, ECHR 1999-VII.

6. *Рішення у справі «Надточій проти України» (Nadtochiy v. Ukraine)* від 15 травня 2008 року, заява № 7460/03, пункти 20–22.

7. *Рішення у справі «Корнев і Карпенко проти України» (Kornev and Karpenko v. Ukraine)* від 21 жовтня 2010 року, заява № 17444/04.

8. *Шмідт-Ассманн Е.* Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права / Ебергард Шмідт-Ассманн ; [пер. з нім. Г. Рижков, І. Сойко, А. Баканов] ; відп. ред. О. Сироїд. – [2-те вид., перероблене та доповнене]. – К. : К.І.С., 2009. – С. 59.

В. ШИШКІН,

суддя Конституційного Суду України

РОЛЬ ОРГАНУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про Конституційний Суд України»¹ завданням Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України. Саме тому зміст рішень Конституційного Суду України і його правові позиції мають бути спрямовані на неухильне дотримання духу і букви нормативних положень Конституції України як програмного документу суспільства і держави, об'єднаному в юридичну форму, де мета і цілі мають першорядне значення. Аналіз конституційних положень є неможливий без урахування їхньої цільової спрямованості, тому основним напрямом телеологічного способу оцінки і трактування стає пошук сенсу нормативних приписів, зважаючи на цілі та результат від їх застосування.

Офіційне тлумачення правових норм Конституційним Судом України є його інте-

лектуально-волевою діяльністю, спрямованою на з'ясування, розуміння, роз'яснення і трактування змісту положень Конституції і законів України. Іншими словами – це дороговказ як правильно читати, розуміти і застосовувати припису закону. В правореалізуючій діяльності – це однаково розуміння дійсного змісту норми права і правильного її застосування усіма суб'єктами суспільних відносин, а у правовиховній діяльності – розуміння ними концептуальних ідей, принципів права, цілей, завдань тощо.

Однією із визначальних ознак, що виражають суть держави України як правової, є те, що будь-який закон чи правовий акт вищих органів влади має відповідати конституційним положенням в їх системному зв'язку. Такий концептуальний підхід є особливо необхідним, якщо дії законодавця стосуються прав людини і громадянина, оскільки держава (владні інститути) відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини відповідно до ч. 2 ст. 3 Основного Закону України є її головним обов'язком. Саме тому демокра-

¹ Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16.10.1996, № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.

тично розвинуті суспільства тих країн, в яких проголошено побудову правової держави, встановлюють конституційні і законодавчі гарантії, утворюють різноманітні механізми захисту прав людини, зокрема судові (ч. 1 ст. 55 Конституції України).

Уконституціювання Україною вказаної підвалини правової держави узгоджуються з положеннями, які для сфери захисту прав людини визначені в міжнародно-правових документах (підпункти «а», «б» п. 3 ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права; п. 1 ст. 6, ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вказують на зобов'язання держав-учасниць забезпечити будь-якій особі ефективний засіб правового захисту від порушення її прав особами, які діяли офіційно)² і стали правовою основою для твердження, що право на скаргу можна вважати основоположним правом людини, яке не може бути відчужуваним чи порушеним.

Конституційний Суд України неодноразово під різним кутом розглядав питання, пов'язані з приписом ч. 3 ст. 22 Конституції України, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, тобто тих прав і свобод, які людина і громадянин мали на підставі раніше діючих законів, що не суперечили Основному Закону України (рішення від 6 липня 1999 р. № 8-рп/99, від 20 березня 2002 р. № 5-рп/2002, від 17 березня 2004 р. № 7-рп/2004, від 1 грудня 2004 р. № 20-рп/2004, від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005, від 11 жовтня 2005 р. № 8-рп/2005, від 18 червня 2007 р. № 4-рп/2007, від 28 квітня 2009 р. № 9-рп/2009, від 9 вересня 2010 р. № 19-рп/2010, від 6 жовтня 2010 р. № 21-рп/2010 тощо). Поступово складалася і удосконалювалася відповідна правова позиція, за якою «звуження змісту прав і свобод означає зменшення ознак, змістовних характеристик можливостей людини, які відобража-

ються відповідними правами та свободами, тобто якісних характеристик права. Звуження обсягу прав і свобод – це зменшення кола суб'єктів, розміру території, часу, розміру або кількості благ чи будь-яких інших кількісно вимірюваних показників використання прав і свобод, тобто їх кількісної характеристики» (абзац 6 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005)³.

У Рішенні від 22 травня 2008 № 10-рп/2008 (справа щодо предмета і змісту закону про Державний бюджет України) Конституційний Суд України підкреслив, що звуження змісту та обсягу прав і свобод є їх обмеженням. У традиційному розумінні діяльності визначальними поняття змісту прав людини є умови і засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку (абзац третьої підпункту 7.1 пункту 7 мотивувальної частини)⁴.

У Рішенні від 28 квітня 2009 року № 9-рп/2009 Конституційний Суд України, вказуючи на недопустимість звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, що об'єктивно призведе до погіршення становища особи в суспільстві через обмеження прав і свобод, зробив концептуальне застереження органам державної влади про те, що невиконання державою своїх зобов'язань призводить до порушення принципів соціальної, правової держави, ставить громадян у нерівні умови, підриває принцип довіри особи до держави (абзац 5 пункту 5 мотивувальної частини)⁵.

Вказане концептуальні позиції стосуються й сфери прав, які пов'язані із доступом до правосуддя, зокрема процесуальних прав сторін судового процесу. Саме тому Конституційний Суд України в Рішенні від 9 вересня 2010 року № 19-рп/2010, визнаючи неконституційними внесення певних змін до КАС

3 Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2005 / Відп. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 181.

4 Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2008 : Кн. 8 / Відп. ред. канд. юрид. наук А. А. Стрижак. – К. : ІнЮре, 2008. – С. 194.

5 Конституційний Суд України: рішення, висновки. 2009 / Конституційний Суд України. – К. : Ін Юре, 2001. – Кн. 9 / уклад. К. О. Пігнаста, О. І. Кравченко ; відп. ред. А. А. Стрижак. – 2009. – С. 135.

2 Міжнародний пакт про громадянські і політичні права // Вісник Конституційного Суду України. – 2007. – № 1. – С. 91–106; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // Офіційний вісник України / Щотижневий збірник актів законодавства. – 2006. – № 32. – С. 442–471.

України і ЦПК України, констатував, що законодавець звузив раніше встановлені законом процесуальні права та гарантії особи, а механізм судового захисту її прав став менш ефективним і доступним (абзац сьомий, підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини)⁶.

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453-VI (розділ XII «Прикінцеві положення»)⁷ внесені однопорядкові зміни до всіх чотирьох процесуальних кодексів України шляхом введення нових глав з однаковою назвою – «Перегляд судових рішень Верховним Судом України» і однаковою змістовою концепцією. Відповідно до цих новацій запроваджено новий порядок допуску до відкриття провадження у Верховному Суді України у справах за заявою про перегляд судового рішення, постановленого в судах першої, апеляційної, касаційної інстанцій.

За цим порядком особа, яка має право на таке звернення, подає заяву до Верховного Суду України про перегляд судового рішення через відповідний за галузевою спеціалізацією вищий суд. Питання про допуск справи до провадження вирішує колегія у складі п'яти суддів такого суду (ст. 111-21 ГПК України, стаття 240 КАС України, ст. 400-18 КПК України, ст. 360 ЦПК України). Ухвала про допуск справи до провадження або про відмову у такому допуску на підставі ч. 1 ст. 4-7 ГПК України, ч. 1 ст. 25 КАС України, ч. 3 ст. 325, ч. 2 ст. 400-18 КПК України, ч. 1 ст. 19 ЦПК України має бути прийнято більшістю голосів від складу вказаної колегії, тобто мінімум трьома із п'яти суддів у відповідних вищих судах.

Наведені новації звужують зміст раніше існуючого права на доступ до правосуддя у Верховному Суді України. На підставі положень ст. 239 КАС України в редакції Закону № 2747-VI від 6 липня 2005 року⁸, розділу

XII-2 ГПК України в редакції Закону 761-IV від 15 травня 2003 року⁹, глави 3 розділу V ЦПК України в редакції Закону № 1618-IV від 18 березня 2004 року¹⁰ скарги на судові рішення попередніх інстанцій з метою їх перегляду у Верховному Суді України заінтересовані особи подавали безпосередньо до цього суду.

Крім того, ймовірність допуску скарги до провадження підвищувалась законодавчим закріпленням «права меншості», тобто було достатньо, щоб саме у Верховному Суді України за допуск проголосувало три судді із колегії у складі семи суддів, відповідно в його Судовій палаті в адміністративних справах і в Судовій палаті у цивільних справах (ч. 1, 2 ст. 240 КАС України в редакції Закону № 2747-VI від 6 липня 2005 року, ч. 1, 2 ст. 356 ЦПК України в редакції Закону № 1618-IV від 18 березня 2004 року), а в Судовій палаті у господарських справах – один суддя із колегії у складі трьох суддів (ст. 111-17 ГПК України в редакції Закону № 761-IV від 15 травня 2003 року).

У кримінальному судочинстві, до змін у 2010 році, перегляд судових рішень здійснювався відповідно до положень КПК України в редакції Закону № 2670-III від 12 липня 2001 року¹¹, які хоча й мали певні відмінності від вказаних норм зазначених процесуальних кодексів, але унормований в них порядок був у межах тієї ж самої концепції. З клопотанням про перегляд судових рішень з підстав неправильного застосування кримінального закону та порушення вимог кримінально-процесуального закону, які істотно вплинули на правильність судового рішення (п. 2 ч. 1 ст. 400-4 КПК України), заінтересовані особи після касаційного оскарження звертались безпосередньо до Верховного Суду України (ч. 2 ст. 400-9 КПК України). Таке клопотання

6 Конституційний Суд України: рішення, висновки / Конституційний Суд України. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – Кн. 10: 2010 / уклад. К. О. Пігнаста, О. І. Кравченко ; відп. ред. А. С. Головін. – К. : Логос, 2011. – С. 321.

7 Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.

8 Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, № 37. – Ст. 446.

9 Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України» від 15.05.2003 р. № 761-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 30. – Ст. 246.

10 Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41, 42. – Ст. 492.

11 Закон України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» від 12.07.2001 р. № 2670-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 44. – Ст. 234.

вважалось допущеним до перегляду за наявністю подання, підписаного не менше ніж п'ятьма суддями із загальної кількості суддів Верховного Суду України, які мали право здійснювати перегляд судових рішень у кримінальних справах в касаційному порядку (ч. 2 ст. 400-7, ч. 5 ст. 400-9 КПК України), а це були судді Судової палати з кримінальних справ і військової колегії (разом понад 50 суддів).

Європейський суд з прав людини у рішенні від 21 лютого 1975 року у справі «Голдер проти Великої Британії» зазначив, що п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод стосується невід'ємного права особи на доступ до правосуддя, а отримання спеціальних дозволів за зверненням до суду є прямим порушенням права доступу до суду (пункти 34, 35, 36, 37, 39, 40)¹². Крім того, позицію Європейського суду з прав людини стосовно доступності до правосуддя було значно розвинуто у його наступних рішеннях. Встановлення українським законодавством нового порядку по-

дання звернень до Верховного Суду України через відповідний вищий спеціалізований суд, який фактично стає «судом у власній справі», є процедурою спеціального доступу, тобто суперечить наведеної доктрині.

Зазначене є достатньою підставою для констатації, що український законодавець, запроваджуючи розділом XII «Прикінцеві положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зміни до процесуальних кодексів, значно обмежив раніш існуючі процесуальні права осіб стосовно доступності до відкриття у Верховному Суді України провадження за зверненням про перегляд попередніх судових рішень, звуживши тим самим механізм судового захисту, який став менш ефективним і доступним, що суперечить приписам ч. 3 ст. 22 Основного Закону України. За таких обставин і додержуючись конституційного принципу верховенства прав людини, орган конституційної юрисдикції зобов'язаний встати на захист прав людини, що були обмежені.

¹² *Европейский Суд по правам человека. Избранные решения: в 2 т. Т. 1 / Председатель редакционной коллегии – доктор юридических наук, проф. В.А. Туманов. – М.: НОРМА, 2001. – С. 44–46.*